

CZU 821.161.2.09-1:811.161.2'373.45

**ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНШОМОВНИХ
ВИРАЗІВ У ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Марія ФЛОРЯК, студентка, Факультет Словесності,
Бельцький державний університет імені Алеку Руссо
Науковий керівник: **Діана ІГНАТЕНКО**, др., лект. унів.
Науковий консультант: **Людмила ЧОЛАНУ**, лект. унів. сун.

Rezumat: *Articolul prezintă studiul caracteristicilor artistice ale expresiilor împrumutate în poezia lui Lesya Ukrainka. Se demonstrează că acest fenomen este cauzat*

nu numai de cunoașterea impecabilă a multor limbi și de călătoriile în diferite țări, ci și de un mare interes și înțelegerea femeii-poetă a culturii europene și universale și de implicarea culturii ucrainene în ele. O valoare semnificativă prezintă fenomenul reinterpretării de către Lesya Ukrainka a unor aforisme antice bine cunoscute și formarea propriilor prin analogie.

Cuvinte-cheie: *literatură ucraineană, expresii împrumutate, Lesya Ukrainka.*

Лариса Петрівна Косач, яку весь світ знає як Леся Українка, якнайтісніше пов'язана з Україною, проте переважна більшість мотивів її творчості, героїв та назв її творів сягають джерел світової культури, а дія більшості творів відбувається в далеких від України країнах, у хронологічно віддалені часи.

О. Б. Ткаченко визначає кілька обставин, які сприяли її зверненню до неукраїнських, іноземних сюжетів. Насамперед це – нескінченні, вимушені хворобою, мандри, що дали їй змогу не з книжок, а на власні очі познайомитися з більшістю зображуваних нею країн. Для подолання недуги мусила їздити в Болгарію і в Німеччину, у Швейцарію і в Італію. Подорожі дозволили їй побувати в Австрії, Єгипті, бачити береги Греції й Малої Азії. Вона безпосередньо познайомилася з природою і народами Середземномор'я, землями стародавньої Іудеї, Межиріччя і Аравії, Іспанії [7].

Ще ширші обрії розкривало перед Лесею Українкою знання мов – це і спілкування з іноземцями, і різноманітні лектури багатьма мовами. Леся Петрівна вважала, що спілкуватись з людьми їхньою рідною мовою – це вияв поваги до людини та її батьківщини. Приїхавши на лікування, починала вивчати нову мову. Вона опанувала 11 мов. Леся Українка знала, крім слов'янських – української, російської, польської, болгарської, сербської, й класичні, латинську й грецьку, найпоширеніші сучасні західноєвропейські мови – французьку, італійську, німецьку, англійську. До них в останні роки життя приєдналася й іспанська. Вона переклала українською мовою твори Миколи Гоголя, Гомера, Адама Міцкевича, Генріха Гейне, Віктора Гюґо...

Здобута ще в молодості глибока ерудиція письменниці постійно поглиблювалася завдяки її допитливості, інтелектуальній спразі, постійному прагненню до творчості. Відомий український науковець Агатангел Кримський, із яким вона нерідко радилася з приводу потрібної літератури, згадує, що поетеса прочитала цілу бібліотеку книжок різними мовами. «Якби який-небудь приват-доцент прочитав, скільки вона! – зауважує вчений, сам великий ерудит. – А вона стільки працювала, щоб написати дві коротесенькі драми... Без перебільшення можна сказати, що Леся Українка була справжнім ученим, дослідником» [5].

Численні й тривалі подорожі, прекрасне знання різних мов, глибока ерудиція стали особливістю творчості Лесі Українки. Проте головною причиною звернення Лесі Українки до неукраїнських сюжетів в історії світової літератури, вбачають у тому, що саме через іноземну тематику, її освоєння поетеса весь час ішла до України, до висунення й розв'язання найістотніших проблем її життя, історичних, філософських, морально-етичних. Без освоєння цих проблем на іноземному матеріалі Леся Українка, напевне, ніколи б не

прийшла до вершини своєї творчості, в якій після довгої мандрівки чужими світами, збагачена її досвідом, вона повернулася, в усіх розуміннях, до України, до своєї рідної Волині [7].

Феномен Лесі Українки, її біографію та творчість досліджували і сучасники, і вчені радянського та пострадянського періодів. Проблема вивчення творчості Лесі Українки, її зв'язків із зарубіжними літературами, не втрачає актуальності.

Українська критика XIX – початку XX ст. звертала увагу на багатогранний талант Лесі Українки, збирались відомості про її життя, високий європейський рівень творчості (М. Грушевський, І. Франко). Деякі дослідники зазначали, що головною ідеєю творчості письменниці було запозичення чужих мотивів та сюжетів. Дослідження М. Зерова, Б. Якубського звертають увагу на автобіографічність окремих її творів, зупиняються на психологічних імпульсах творчості. [6, с. 290].

Поетеса значно розширила тематику і проблематику української літератури (біблійні сюжети, єгипетська тема, переспіви, переклади), вивела її на європейський рівень. Як відомо, творче освоєння нових тем і проблем неминуче спричиняє творення нових та оновлення традиційних засобів художньо-го мовлення.

Традиційні для української літератури і нові теми й проблеми, зокрема історико-філософські, морально-етичні, у творчості Лесі Українки реалізовані в жанровому багатоголоссі. Письменниця створила шедеври в жанрі громадсько-політичної, філософської, інтимної, пейзажної лірики, драматичної поеми. В свою творчість і взагалі українську літературу внесла теми провісниць і донжуанства, тему національної гідності та використання крилатих виразів не лише з рідної мови, а й з чужих.

На думку Л. В. Бублейник, наслідком тематичного розмаїття барв світової культури для розвитку українського загальнолітературного та поетичного мовлення було збагачення його інокультурними номінаціями. Художня система Лесі Українки зробила здобутки світової культури, внісши до них своєрідні особливості рідної мови та культури, національним надбанням українського народу [1, с. 33].

Дослідниця стверджує, що звернення поетеси до інокультурних номінацій зумовлюється не дефіцитом мовних засобів художнього зображення, а прагненням збагатити національний мовнокультурний досвід, залучити в нього світ інших свідомостей. В уживанні інокультурних назв у Лесі Українки простежується динамічна взаємодія двох тенденцій: лексеми, які спочатку були вмотивовані як позначення «чужого», «далекого», саме завдяки цій своїй семантичній та емоційній унікальності стали невід'ємною органічною частиною мови її поезій і українського мовлення взагалі [1, с. 52].

Метою нашої роботи є виявлення іншомовних крилатих виразів у творчості Лесі Українки, їх походження, функціонування та роль у творі.

Крилатими висловами вважаються такі поширені й загальновідомі елементи лексики та фразеології літературної мови, джерело яких може бути встановлене. До крилатих слів сучасної української літературної мови

належать вислови видатних політичних діячів та історичних осіб; цитати з творів письменників різних епох і народів; вислови, походження яких пов'язане з античною літературою, історією давнього світу та середніх віків; вислови з церковно-релігійних джерел та ін. [3, с. 3]

Відомий лексиколог і лінгвіст С. І. Ожегов визначає особливе значення літературних цитат, які характеризуються здатністю конденсувати у собі зміст цілого твору або його частини; вони можуть вживатися з іншим підтекстом, переосмислюватися та ін. Тому в межах літературних цитат – крилатих слів так часто спостерігається заміна компонентів, розширення або звуження обсягу, наповнення новими відтінками значень [3, с. 4].

У поезії Лесі Українки досить часто зустрічаються вислови іншими мовами. Здебільшого, це назви віршів, які походять з латинської мови, наприклад: «*Contra spem spero*» («Без надії сподіваюсь»), 1890 р.; «*Ave Regina*» («Радуйся, царице»), 1896 р.; «*Impromptu*» («Експромт»), 1899 р.; «*Requiem*» («Відпочинок»), 1901 р. [8]

Частими є запозичення крилатих виразів з французької мови: «*Que suis je, hélas!*» («Що я тепер, о боже»), 1888 р.; «*Légende des siècles*» («Легенда століття»), 1906 р.; з італійської мови: «*Eppur ti tradiro*» («**І все ж я зраджу тебе**»), 1904 р.; з англійської: «*To be or not to be*» («Бути чи не бути»), 1896 р.; німецької: «*Lied ohne Klang*» («**Пісня без звуку**»), 1902 р. [8]

Використання іншомовних виразів для Лесі Українки цілком природне, тому що вона, по-перше, поліглот; по-друге, послідовниця компаративістської школи, де мова і культура кожного народу розглядається як чинник єдиної світової культури; по-третє, вона справжній учений і дослідник не лише літературних творів, а й крилатих висловів.

Проте Леся Українка часто не копіювала відомий вислів, а творчо його переосмислювала, надавала нового значення і символічного змісту. Так, Л. В. Бублейник наводить такі приклади: назва вірша «*Fiat nox!*» («Хай буде ніч!») є антонімом до *Fiat lux!* («*Хай буде світло!*»), симетрично відтворюючи його структуру, «*Ave regina!*» являє собою значеннєву паралель до «*Ave Caesar, morituri te salutant!*» («*Живи, Цезарю, на страту роковані тебе вітають!*») [1, с. 36].

Саме цим принципом Леся Українка скористувалася в своєму програмному вірші «*Contra spem spero*». Історія цієї назви пов'язана з висловом із античного твору «Сумні елегії» («*Tristia*») римського поета Публія Овідія Назона (43 до н. е. – 18 н. е.). В оригіналі вислів виглядав та записувався як «*Dum spiro spero*», що перекладається «Поки живу – сподіваюсь» [4, с. 612]. Цей латинський крилатий вираз згодом зустрічається й у творчості Цицерона, Сенеки.

Вірш «*Contra spem spero!*» було написано в 1893 р., він входить до збірки «На крилах пісень». Його назва не сприймалась тодішніми читачами як незвичайна. У XIX ст. вивчення латини і давньогрецької мови, ознайомлення з творчістю античних митців у оригіналі було передбачено програмами гімназій. Вірш відноситься до медитативної лірики, в якому зображені мотиви заперечення болю, небажання змиритися з обставинами; оптимістичної віри людини у своє поетичне призначення; незламності духу; світоглядної декларації мужньої людини, яка зробила свій вибір, у повноцінне діяльне життя.

Вірш побудований у формі драматичного монологу, сповненого схвильованих інтонацій, з відчутними елементами внутрішнього діалогу (із запитаннями й відповідями, зі звертаннями, запереченнями й твердженнями). Цей монолог передає рух емоцій ліричного героя у бунті проти умов, що душуть прагнення молодості повноцінно жити й творити.

У поезії застосовано традиційну символіку: *нічка невидна* – символ похмурого життя, суму; *зірка провідна* – надія, світло, сподівання; *весна золота* – передчуття оновлення; *квітки на морозі* – життя наперекір смерті тощо. В основі поезії – контрастні образи, песимістичні й оптимістичні. Поезія побудована на антитезах. Застосовано прийом градації, де кожна наступна строфа підсилює попередню.

Назва, що в перекладі з латини означає «без надії сподіваюсь», – оксиморон, літературно-поетичний прийом, що полягає у поєднанні протилежних за змістом, контрастних понять, які спільно дають нове уявлення. З погляду мовознавства оксиморон є різновидом тропу, найближчий за сутністю до метафори і гіперболи, тобто зміна значення або навмисне перебільшення. Особливість оксиморона полягає у сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів, внаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект [2, с. 505].

Іншомовні вислови стають у Лесі Українки самостійною лінгвокультурною цінністю, отримуючи в художньому тексті друге, нове життя. Так, *contra spem spero* з абстрактного вислову, який прикладається до найрізноманітніших життєвих ситуацій, уособлює творче кредо поетеси, стає символом її подвижницького життя [1, с. 37].

Цінність Лесі Українки полягає в тому, що вона за аналогією до античного вислову утворила власний, який теж став крилатим висловом.

Українська земля породила багатьох письменників і поетів, які не тільки збагатили українську літературу, але й уславили її серед інших літератур світу. Леся Українка, видатна людина, талановитий поет, мужня жінка, підняла українську літературу до європейського рівня, додала нові аспекти та мотиви, теми та ідеї. Перечитавши безліч літератури, наукових книжок та статей, іншомовні легендарні твори вона навчилась наслідувати оригінально та індивідуально, додаючи своє, рідне, українське. Іншомовні вирази лише збагатили творчість Лесі Українки і українську літературу взагалі.

Бібліографія:

1. БУБЛЕЙНИК Л. В. *Слово в українській поезії*: Навчальний посібник із спецкурсу. – Луцьк: ВІЕМ, 2012. – 312 с.
2. *Літературознавчий словник-довідник* / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – Київ: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
3. КОВАЛЬ А. П., КОПТІЛОВ В. В. *Крилаті вислови в українській літературній мові*. – Київ: «Вища школа», 1975. – 334 с.
4. КОВАЛЬ А. П., КОПТІЛОВ В. В. *1000 крилатих виразів української літературної мови*. – Київ: «Наукова думка», 1964. – 676 с.
5. КРИМСЬКИЙ А. Ю. *Із спогадів щирого друга* // Твори: В 5 т. – Київ, 1972. – Т. 2. – С. 689.

6. МАЗЯР О. *Французька лектура Лесі Українки: проблематика і методологія вивчення.* – *Леся Українка і сучасність: Зб. Наук. Пр.* – Луцьк, 2010. – Т. 6. – с. 290-296.
7. ТКАЧЕНКО О. Б. *«Іноземний світ» Лесі Українки: [вірші]* / О. Б. Ткаченко // *Культура слова.* – 1990. – Вип. 39. – С. 10-20.
URL: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine39-3.pdf>
8. УКРАЇНКА Леся. *Зібрання творів: У 12 т.* – Київ: Наукова думка, 1977.